

MEZEY ANDRÁS

Prágai tavasz, prágai ősz

Egyházpolitika és a magyar katolikusok reagálási korabeli hangulatjelentések alapján

A '60-as évek magyarországi átlagpolgára a prágai tavasz reformjairól, valamint a reformfolyamatnak véget vető 1968. augusztus 21-i katonai intervencióról és a rákövetkező eseményekről tájékozódni kívánván csak rendkívül szűrt és torzított híradásokhoz juthatott, ha forrásai a hivatalos médiumok voltak. Ám ahogy a korai '50-es években sem, a '60-as évek végén még kevésbé lehetett az országhatárokat hermetikusan lezárni. A felvidéki magyarsággal való rokonsági, ismeretségi és kulturális kapcsolatok már önmagukban jelentékeny rést ütöttek a hivatalos hallgatás falán. Ennél is sokkal hatékonyabb „réstörőknek” bizonyultak a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja (illetve a nyugati határszélen fogható osztrák televízióadások), amelyeknek a valós hírekre kiéhezett magyar rádióhallgatók döntő többsége korábban is célközönsége volt, a tárgyalt időszakban pedig különösen. E hírforrások sem ellensúlyozhatták azonban az alapvető „valóság-alulkínálatot”, amely más korokban is jó táptalaj volt a rémhírek, valamint a pesti humor, a politikai viccek számára, az utóbbiak pedig műfajukból adódóan metaforikusan a lényegét ragadták meg.¹

A szűrt és valós hírek, rémhírek hatása alól természetesen a magyar egyházak hívei, papjai, lelkészei sem vonhatták ki magukat. Kérdés, hogy mindennapi életüket, intézményeik működését befolyásolták-e a prágai tavaszról, majd következményeiről szóló információk, miként vélekedtek a fejleményekről, milyen jóslásokba bocsátkoztak ezekre vonatkozóan. Jelen tanulmányunkban erre keressük a választ, elsősorban a katolikus egyházra fókuszálva, hiszen az egypártrendszer fenntartói számára végig ez a makroközösség és intézmény maradt az első számú közellenség. Ugyanakkor a csehszlovákiai események természetesen a magyar evangélikus és református egyházakat sem hagyták hidegen, sőt egy vonatkozásban helyzetük még kényesebb is volt, hiszen képviseltetniük kellett magukat a Keresztyén Békekonferencián, amelynek aktuális értekezletét március végén épp Prágában tartották.²

---

¹ „A magyar kutya átúszik Komáromnál a Dunán, feleúton találkozik a cseh kutyával. – Hova mész? – kérdik egymást. – Én jól telettem magam – mondja a magyar kutya, – most átmegyek hozzátok, hogy jól kiugassam magam. – Te szerencsétlen, fordulj vissza – mondja a cseh kutya, – mi már nemcsak enni, hanem ugatni is hozzátok járunk át.” Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (a továbbiakban: ÁBTLL) 3.1.2. M-35968/2, Jelentés a papi munkaközösség üléséről, Szekszárd, 1968. szept. 25., 286. „Miért foglalták el az oroszok Csehszlovákiát?” „Hogy megkeressék azokat, akik behívták őket.” ÁBTLL 3.1.2. M-33971/3, [Jelentés] dr. Ráthonyi Zoltán volt internáltról, 1968. szept. 11., 107.

² E helyen szeretnék köszönetet mondani Vörös Gézának, az ÁBTLL munkatársának és Szabó Csabának, a Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) főigazgatójának, hogy e két forráscsoportban való kutatást lehetővé tették, és tanácsaikkal is segítették, továbbá Sármási Zoltánnak, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem szakos hallgatójának a kiegészítő levéltári kutatásokért.

A téma feldolgozásának elsődleges forrásait egyrészt az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) fellelhető, ügynökjelentéseket – pontosabban hangulatjelentéseket – tartalmazó két dosszié szolgáltatja, másrészt az Állami Egyházügyi Hivataltól (ÁEH) a Magyar Nemzeti Levéltárban megőrzött „Elnöki iratok” és „Tematikus iratok” című iratanyag. Az Állami Egyházügyi Hivatal 1951-es alapításától kezdve rövid megszakítással mindig az egyházakat ellenőrző és kézben tartó legfelsőbb pártállami szerv volt, gyakorlatilag önálló minisztériumként, mindenkori elnöke pedig államtitkári minőségben funkcionált. A Hivatal 1968-as szereplése azért is figyelemreméltó, mert épp a megelőző év végén kötött megállapodást a Belügyminisztériumon belül működő állambiztonsági szervekkel (III/I), amelynek értelmében bizonyos hírszerző és belső elhárító tevékenységet folytathatott,³ bár informálisan ezt korábban is megtette. Így a nagyobb közérdeklődést kiváltó bel- és külpolitikai események idején maga az ÁEH szintén gyűjtött hangulatjelentéseket. Az egyházi közvéleményt azonban célzottabban is próbálták szondázni: a megyei egyházügyi megbízottak (ekkor „tanácsosi” rangban) vagy maga Prantner József, 1961–1971 közt az ÁEH elnöke időről-időre személyes beszélgetésre rendelte be magához a magasabb beosztású papokat.

E hangulatjelentésekből és a beszélgetésekről készült feljegyzésekből a megfélemlítettség és a közéleti állóvíz sajátos egyvelege rajzolódik ki. A magyar katolikus egyház ekkor már túl volt 1945 utáni történelme sokadik megpróbáltatásán. Gazdasági létalapját a földosztással vesztette el, a '40-es évek végén, '50-es évek elején lezajlott főpapi perek (Mindszenty József, Grósz József), valamint a felülről kikényszerített békepapi mozgalom a hierarchia gerincét roppantotta meg, az egyházi iskolák államosítása viszont a leghatékonyabb formájú ifjúságnevelést vette ki a kezéből, illetve kényszerítette illegálisába. A II. világháború és a rendszerváltás közt eltelt időszakban mintegy 515 világi pap és 392 szerzetes szenvedett rövidebb-hosszabb börtönbüntetést, 5 egyházi személyt bírósági ítélettel végeztek ki.⁴ A forradalom után berendezkedő, majd konszolidálódni kezdő Kádár-rendszer egyházpolitikai irányváltását az 1958. júniusi-júliusi párthatározatok fémjelezték: a pártvezetés a népfrontpolitikát előtérbe helyezve a deklaráció szintjén már különbséget tett a vallásos világnézet, valamint a klerikális reakció közt. Míg az előbbi ellen az ideológiai, felvilágosító munkával vívott harcot propagálták, az utóbbi ellen politikai-adminisztratív (azaz rendőri) eszközökkel kívántak küzdeni.

Ám az ismert kádári társadalompolitikai krédó, az „aki nincs ellenünk, az velünk van”, valójában alig vonatkozott az egyház híveire és papjaira. Csupán az ötvenes évekbeli durva, nyílt üldözést váltotta fel az áttételesebb, kifinomultabb korlátozás, amely éppen ezért sokkal hatékonyabb, távlatában az elvallástalanodást jobban előmozdító volt. Ezt az egyházpolitikát a Kádár-rendszer nagyon jól el tudta adni Nyugat felé: a Szentszékkal kötött 1964-es részleges megállapodás által elismertette magát, bizonygathatta tárgyalási készségét és szalonképességét, miközben partnerének, valamint a magyar katolikus egyháznak csupán lát-szatengedményeket tett, s azt is apró adagokban. VI. Pál és megbízottja, Agostino Casaroli⁵

³ „A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség és az Állami Egyházügyi Hivatal közötti együttműködési megállapodás tervezete”, 1967. december, idézi Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Budapest, 2005. 353–355.

⁴ Vö. Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. 1-3. köt. Abaliget, 1992–1996.; *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. 1-2. köt. Abaliget, 2000–2002. A kivégzettek: Kiss Szaléz ferences (1946), Vezér Ferenc pálos (1951) és Sándor István (1953) szalézi szerzetesek, Zana Albert és Papp Ervin teológushallgató.

⁵ Agostino Casaroli (1914–1998): bíboros, államtitkár. Tanulmányait a piacenzai Collegio Alberoniban és a bediniai püspöki szemináriumban folytatta, pappá szentelését követően (1937) Rómában a Pápai Egyházi Akadémián vatikáni diplomáciát tanult. 1939-ben a Lateráni Tudományegyetemen

elsősorban a keleti blokk országában élő katolikusok helyzetén akart javítani, s ennek elsődleges módját mindenhol a lelkipásztorkodó és szentségkiszolgáltató intézményes egyház helyreállításában, legfőképpen a püspökök kinevezésében látták. Ezért cserébe óriási – a szűkebb értelemben vett világi diplomácia síkján nehezen indokolható – engedményeket tettek, minden más célkitűzésüket hajlandók voltak időlegesen feláldozni. Csakhogy a Vatikán a politikai és diplomáciai nyomásgyakorlás lehetőségeit tekintve szinte eszköztelen volt kommunista tárgyalópartnereivel, mindenekelőtt a magyarországi ÁEH-val szemben: Casaroli számára valóban nemigen maradt más út, mint a „türelem vértanúsága”, azaz a sérelmek és óhajok kitartó, csupán halvány távlati reményekkel kecsegtető napirenden tartása. A részleges megállapodás eredményeként rendszeressé váltak a magyar–szentszéki tárgyalások, ezeken állapodtak meg a vitás kérdésekben. Ennek ellenére 1968 októberéig kellett várni, hogy tíz új püspök, illetve apostoli kormányzó személyéről kompromisszum szülessen, akik azután a következő év januárjában kapták meg kinevezésüket.⁶ A friss egyházi sérelmek még e részsikert is viszonylagossá tették. Ilyen volt az iskolai hittan ismételt korlátozása vagy a bebörtönzött papok ügye: alig néhány hónappal az 1964. szeptemberi megegyezés után újabb koncepcióos papi perek józanították ki az enyhülésben reménykedőket; ekkor jezsuita lelkészek és a Regnum Marianum papi kongregáció vezetői kerültek a vádlottak padjára. Casaroli hiába tette újra és újra szóvá ezeket az ügyeket, mivel nem voltak ugyanis pontos információi, Prantner és munkatársai könnyen ríposztozhattak azzal, hogy csupán konkrétumokkal alátámasztott vádak, nem pedig általánosságok ismeretében hajlandók tárgyalni.⁷

E hatalmi-diplomáciai játszmák közepette a nagyvilágban épp az 1968-as év vált az egész évtized során felhalmozódott társadalmi-politikai feszültségek robbanással fenyegető tetőpontjává. A nyugat-európai és USA-beli diák- és néger polgárjogi lázadások, a vietnami háború elleni tiltakozáshullám, a könnyűzene tömeghatása és az „emberarcú szocializmus” csehszlovákiai reformkísérlete (a teljesség igénye nélkül) mind tekinthető úgy, mint ennek egy-egy indikátora. Magyarországot e nemzetközi hatások hullámverései meglehetősen lecsillapult és módosult formában érték el: a vietnami háború elleni tüntetéseket maga az egy pártrendszer szervezte-kontrollálta. Viszont a rendszer organikus fejlődése és a magyar közelmúlt önmagukban is elegendőek voltak ahhoz, hogy a '68-as esztendő itthon is az évtized tetőpontjává nőjön. A hosszas előkészítés után meghirdetett új gazdasági mechanizmus ugyan csak áttételesen illeszthető bele a világpolitikai fejlemények kontextusába (sokkal

---

szerez kánonjogi laureátust. 1940-től az Államtitkárság szolgálatában áll a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjánál, levéltárosi beosztásban. 1958 és 1961 között diplomáciai stílust tanít a Pápai Egyházi Akadémián. 1961. február 24-én kinevezik a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkárhelyettesévé. A II. vatikáni zsinatot követő időszakban hírnévre tett szert mint magasan képzett diplomata, aki az Egyházzal ellenséges rezsimekkel is képes volt tárgyalni. 1975. július 30-tól augusztus 1-jéig a pápa rendkívüli követeként vesz részt Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet befejező szakaszán, és aláírja a záró dokumentumot. 1979-től bíboros.

⁶ *Ijjas József* címzetes püspök csanádi apostoli kormányzót kalocsai érsekké, *Brezanóczy Pál* címzetes püspök egri apostoli kormányzót egri érsekké, *Bánk József* címzetes püspök győri apostoli kormányzót váci megyés püspökké, *Cserháti József* címzetes püspök pécsi apostoli kormányzót pécsi megyés püspökké, *Szabó Imre* esztergomi címzetes püspököt esztergomi apostoli kormányzóvá, *Kisberk Imre* székesfehérvári címzetes püspököt székesfehérvári apostoli kormányzóvá, *Kacziuba József* lelkész címzetes püspökké, győri apostoli kormányzóvá, *Udvardy József* lelkész címzetes püspökké, csanádi apostoli kormányzóvá, *dr. Zemplén György* budapesti központi szemináriumi rektort esztergomi segédpüspökké, *Vajda József* esztergomi szemináriumi rektort pedig váci segédpüspökké nevezték ki.

⁷ Casaroli, Agostino: *A türelem vértanúsága*. Budapest, 2001. 141–145.; Fejérdy András: *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965*. Budapest, 2011. 109–118.

konkrétabban a szocialista blokk hasonló reformkezdeményezéseibe), mégis mint a rezsim önellentmondásait felerősítő s így végső fokon erózióját előkészítő folyamat messze túlmutatott önmagán. Más szóval, ha következetesen végig tudják vinni, a gazdaságirányítás kádári liberalizációja már a '70-es évek végén beláthatatlan belpolitikai következményekkel járt volna. A prágai tavasz történései „kicsiben”, azaz rövid időtávon ezeket a következményeket „modellezték le”. Nem véletlen, hogy a magyar közvélemény rokonszenvenvel és saját országa jövőjét illetően várakozással tekintett rájuk.⁸ Az aktuális társadalmi feszültség – jobban mondva, amit a hatalomgyakorlók a megelőző és ezutáni korszakkal összehasonlítva is túldimenzionáltak így éltek meg – azonban nem ebből fakadt, sokkal inkább generációs jelleget öltött. Ez volt a Cseh Tamás által megénekelte „ifjúsági probléma”, amely nemcsak „nyár fele tetőzött”,⁹ hanem egész éven át: a hatalom egyfolytában félt a fiataloktól, bár azok nem foglaltak egyetemet, nem gyűjtogattak, vagy hajigáltak macskaköveket, mint párizsi kortársaik. Ám az új izlésbeli, zenei trendeknek hódoló lázadásukban annak minden konszolidáltsága mellett is egy sokkal elementárisabb rémkép testesült meg: az 1956-ban fegyvert fogott pesti srácok emléke, akiket ők is nem egyszer példaképüknek tekintettek.¹⁰ Ilyen hús-vér hagyományt a nyugati jóléti államok diáklázadói nem mondhattak magukénak, s motivációik mögül a létező szocializmus diktatórikus elnyomása is hiányzott. Így csupán az *establishment* bürokratizmusa, a fogyasztói lét kiszámíthatósága és az unalom léphetett elő számukra fő ellenségé.

A „konszolidált lázadás” egyfajta tükörképe a magyar katolikus egyházban is megjelent: nem-hivatalos szférája pezsgésnek indult, a hierarchiától, az egyházközségektől részben vagy egészen független kisközösségek, bázisközösségek ekkor kapták az első impulzusokat a II. Vatikáni Zsinattól, továbbá a nyugati hatásra nálunk is terjedni kezdő lelkiségi mozgalmaktól (Taizé, Fokoláre). A templomokban – Budapesten először a Mátyás templomban! – ebben az évben hangzottak fel az első beat-misék, s a gyarapodó számú kisközösségek együtt-létének szerves velejárója lett a keresztény gitáros könnyűzene.¹¹ Egyelőre azonban a szellemi-lelki megújulás csupán az urbanizált értelmiségi körökben hatott, és nem járta át a magyar katolikus társadalom egészét. Ugyanez a dichotómia leképeződött generációs szakadék formájában is, aláhúzva azzal a ténnyel, hogy a '60-as évek fiataljai már nem tapasztalták testközelből azt az üldöztetést, amelynek szülei ki voltak téve, s jóval kevésbé tartottak a hatalomtól. Végül a kettős helyzet horizontálisan is fennállt: a magyar katolikuság joggal érezhette magát nem-hívó honfitársaihoz képest másodrendű állampolgárnak. A hatalommal való konfrontációt elkerülni igyekvő átlaghívó pedig a relatív félelem, a mindennapi kis megalkuvások vagy épp a teljes visszahúzódás között választhatott 1968-ban is, s feltehetően

⁸ Földes György: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai, 1956–1988*. 1. köt. Budapest, 2015. 90.

⁹ *Levél nővéremnek* album 1977 (zeneszerzők és énekesek: Cseh Tamás – Másik János, szövegíró: Bereményi Géza)

¹⁰ Horváth Sándor: *Kádár gyermekei. Ifjúsági lázadás a '60-as években*. Budapest, 2009. 63–69. 1956 kultusza különösen a galerik körében volt a legerősebb; vö. Markó György: *A Kalef. A Moszkva téri galeri, 1964–1965*. Budapest, 2005. 7., 9., 11., 86–90.; Kóczner István – Kassai László – Regős Andor: *A „Nagy-fa” galeri felszámolása*. Belügyi Szemle, 8. évf. (1970) 10. sz. 114–120.

¹¹ Bővebben lásd: Povedák Kinga: *A kétszeresen alternatív zenei szubkultúra. Könnyűzene a magyar katolikus egyházban az államszocializmus éveiben*. In: *Populáris zene és államhatalom*. Tizenöt tanulmány. Szerk. Ignác Ádám. Budapest, 2017. 92–115. A társadalomtörténeti kontextusról és az új lelkiségekről Mezey András: *Hittan a katakombákban. A Csongrád megyei nem hivatalos ifjúságpasztoráció története 1946–1980*. Budapest–Szeged, 2015. 212–213., 216–220.

azt is tekintetbe vette, hogy nem-hívó kortársainál sokkal jobban ügyelnie kell arra, ki előtt mit mond.

Az aktuális külpolitikai eseményekről gyűjtött hangulatjelentések épp erről az attitűdről rögzítettek pillanatfelvételt, így aligha meglepő, hogy a prágai tavasz iránti már említett rokonszenv keresztény közegben már jóval árnyaltabb, és csak kevés megszólalónál érhető igazán tetten. Többségük magánbeszélgetéseiben is némi fenntartással nyilatkozik róla, majd a prágai őszi idején már kimondottan aggodalmaskodva, elítélően: a reformfolyamat ikonikus vezére, Alexander Dubček¹² szerintük „túl liberális”, „túl messzire ment”, vagy éppen „nagy könnyelműség volt a részéről kiengedni a kezéből a hatalmat”. Ebből következőleg a nyilatkozók helyeslik – ha óvatoskodva is és a békés kibontakozásban reménykedve – a reformkísérletnek véget vető katonai intervenciót: „...»időben való segítség«, »jól átgondolt« volt a fegyveres beavatkozás. Remélhetőleg ezután nem megmerevedés, hanem konszolidáció jön.” „Várható volt a közbelépés, hogy az 1956-os ellenforradalom véres eseményeit megelőzzék” – jelentette ki Szabó Zoltán esztergomi teológiai tanár.¹³ A magyar közelmúlt egyéb-ként is jó összehasonlítási alap volt, többfelől elhangzott az a vélemény, hogy a csehek „nem tanultak a mi ’56-unkból”. Elgondolkodtató, hogy az ÁEH hivatalnokai mire számítottak az általuk kezdeményezett elbeszélgetéseknél, hiszen aki tehette, természetesen kitért a nyílt véleménynyilvánítás elől. Többen hangsúlyozták, hogy „nincs idejük politizálni”, „nem lehet ma még tisztán látni” az események okait és a kimenetelét, vagy épp tájékozatlanságot mutattak (ami a hivatalos híradásokat tekintve nem is lehetett meglepő).¹⁴ Bánk József győri segédpüspök sem kommentálta sem az intervenciót, sem az előzményeit, ehelyett pacifista elmélkedésbe kezdett arról, hogy egyre több feszültséggóc van a világban, és egyre nyomasztóbb hatalom az emberek kezében: „...több ezer szputnyik van már fenn az űrben, és az emberiség mégis boldogtalan. Vajon hova fog ez vezetni?” – tette fel végül a szónoki kérdést.¹⁵ Az apolitikus kívülálló szerepébe bújó Bartos Béla tassi plébános pedig csupán azon sajnálkozott, hogy a történetek miatt nem jutott hozzá időben új Skoda autójához.¹⁶

Volt azonban, aki óvatoskodás helyett az ÁEH hivatalnokait a kormánypolitika feltétlen támogatásáról biztosította „társalgás” közben, s a megnyilatkozások itt, ha lehet, még inkább rendszerkonformak lettek. Sőt, a hivatalos álláspontot túlicitáló szervilizmusra is akadt több példa: Bartha Tibor, Bakos Lajos és Ráski Sándor református püspök azt bizonygatta, hogy

¹² Alexander Dubček (1921–1992), szlovák kommunista politikus, 1938-ban hét évi szovjetunióbeli tartózkodás után hazatérve lépett be a Szlovák Kommunista Pártba. 1951 után szövetségi parlamenti képviselő, 1955-től a párt központi bizottságának, majd 1962-től az Elnökségnek tagja. 1967-ben csatlakozik a reformerekhez, majd 1968. január 5-én a népszerűtlenné vált sztálinista Antonín Novotný leváltása után Moszkva támogatásával a CSKP első titkárává választják. A kormányzás liberalizálásával párhuzamosan próbálja biztosítani a szovjeteket, hogy továbbra is baráti viszonyban van Moszkvával, és a reformokat belülnyennek kell tekinteni. Az augusztus 21-i katonai intervenció után a népet arra szólítja fel, hogy ne álljon ellen, politikustársaival együtt mégis Moszkva szállítják, majd miután kényszerűen enged a szovjet követeléseknek, visszahozzák Prágába. Első titkári pozícióját 1969-ig tarthatja meg, rá egy évre a pártból is kizárják. 1989-ben a bársonyos forradalom alatt a Václav Havel által vezetett civil fórumot támogatta, december 28-án megválasztották a szövetségi nemzetgyűlés elnökének, majd 1990-ben újraválasztották.

¹³ MNL XIX-A-21-a (Elnöki iratok), 44.d., E-27-2/e/1968, Szakács Gyula jelentése „K”-telefonon, 1968. aug. 23.

¹⁴ Uo. Lázár András egyházügyi tanácsos információs jelentése, 1968. aug. 25.

¹⁵ Uo. Szakács Gyula egyházügyi tanácsos információs jelentése, 1968. aug. 28.; Kovács István egyházügyi tanácsos hangulatjelentése, 1968. ápr. 5.

¹⁶ Uo. Kovács István „K” telefonon, 1968. aug. 26.

már hónapokkal előbb be kellett volna avatkozni, hiszen a jobbratolódás régóta látszott, a Prágai Keresztyén Békekonferencia és az Egyházak Világtanácsa ülésein a protestáns delegátusok „áruló tevékenységet fejtettek ki”.¹⁷ Klempa Sándor veszprémi apostoli kormányzó – egyben az állambiztonság „Kékes Pál” fedőnevű informátora – szintén a három hónappal korábbi intervenciót tartotta volna időszerűnek (pedig „a csehszlovák társadalmi élet demokratizálásának” ekkor még hivatalosan itthon is pozitív visszhangja volt, az „aggasztó” jelenségek ellenére is, és Kádár javában közvetíteni próbált Brezsnyev és a csehszlovák pártvezetés közt¹⁸). Klempa kifejtette továbbá, hogy a radikális „segítségnyújtás” számára azért előnyös, mert megkönnyíti egyházvezetői munkáját: a csehszlovákiai fejleményeken felbátorodva ugyanis „az elmúlt hetekben több reakciós pap kereste fel, és rendkívül visszteenül, sőt erőszakosan elölyös diszpozíciókat követeltek tőle, de ő a követeléseket szembautasította”.¹⁹ Ottlyk Ernő evangélikus püspök proaktív volt: a katonai beavatkozás után pár órával ő maga kereste fel az ÁEH megyei megbízottját, és kiállt a kormánypolitika mellett, sőt felajánlotta segítségét a „hazai egyházi közvéleményt tervszerűen tájékoztató” és a „nyugati reakciós egyházi propagandát ellensúlyozó” nyilatkozatokhoz.²⁰

Ugyanilyen kezdeményező kedv, de másfajta pragmatizmus vezette Balogh István templomigazgatót, a magyar papság soraiban Rákosiék első aktív társutasaként közismert Balogh páter, amikor kérésére még május 24-én fogadta őt hivatalában Szeifert József, az ÁEH Katolikus Főosztályának vezetője. Balogh tele volt ötletekkel, javaslatokkal, pedig már rég nem lehettek illúziói, hogy őt, a „hasznos idiotát” a hatalom komolyan veszi. Az egykori kisgazdapárti politikus és laptulajdonos, majd alapító békepap máig vitatott személyiség, nehéz megítélni, hogy a kommunistákkal való kollaborációjában hol végződött az egyéni karriervágy, és hol kezdődött saját egyháza átmentésének kísérlete. Balogh páter hangsúlyozta vendéglátójának, hogy mint polgári és reálpolitikus beszél: a Csehszlovákiával kapcsolatos aggodalmak alaptalanok, hiszen vezetői csupán a gazdasági csődből kivezető utat keresik egy „látszat politikai liberalizálódással”, de nem fognak letérni a szocializmus építésének útjáról.²¹

A „pártszerűen” nyilatkozókhoz, illetve óvatoskodókhoz mérve szembeszökően kis számú pap és hívő emelte fel nyíltan a szavát a katonai beavatkozás ellen, de az ő megnyilatkozásaikból sem az explicit rendszerellenesség, sokkal inkább az „érted haragszom, nem ellened” beállítódás csendül ki. Többségük, mint például Jochs József, a kecskeméti piarista gimnázium házfőnöke azt hangoztatta, hogy Magyarország nemzetközi tekintélyének sokat ártott, hogy nem maradt ki ebből az akcióból. Más vélemény szerint szükséges volt ugyan beavatkozni, de ehhez elvi helyeslés is elegendő lett volna a katonai akció helyett: így erős

¹⁷ Uo. Hangulatjelentés a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban, 1968. aug. 26.

¹⁸ „A csehszlovákiai magyarok és ukránok támogatják a CSKP akcióprogramját”. Népszabadság, 1968. máj. 4.; „Szövetségünk alapja: pártjaink elvi egysége és együttműködése” (uo., máj. 10.); „Kádár János vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség utazik június végén a Szovjetunióba”. Magyar Nemzet, 1968. június 16.

¹⁹ MNL XIX-A-21-a (Elnöki iratok), 44.d., E-27-2/e/1968, Feljegyzés a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban kialakult hangulatról, 1968. aug. 24.

²⁰ Uo.

²¹ A külpolitikai fejleményektől és az új gazdasági mechanizmustól is biztatást érezve a páter szóba hozta régi kedvenc témáját, a többpártrendszer visszaállítását is. Véleménye szerint az államnak az „oszd meg és uralkodj” elve alapján előnyös lenne engedélyeznie egy parasztpárt és külön az értelmiség részére egy új párt működését, továbbá az általános irányvonal fenntartásával látszatengedelményeket kell tenni az egyházpolitikában is (kompromittált békepapok mellőzése, hitéleti megnyilvánulások bejelentése többé ne legyen kötelező stb.). XIX-A-21-e-39-1/1968, 21.d. (Tematikus iratok) Feljegyzés Balogh István (páter) templomigazgatóval folytatott beszélgetésről, 1968. máj. 25.

magyarellenes hangulat alakul ki, melynek a magyar nemzetiségiek látják kárát (erre az agályra később részletesebben is kitérünk).²² A prágai tavaszban hirtelen jött szabadságot viszont gyakorlati oldaláról értékelte az esztergomi primási palotában szolgáló Carmella nővér, az egykori Szatmári Irgalmas Nővérek rend tagja. Felbuzdulva a híren, hogy Csehszlovákiában „újra engedélyezik” az ő szerzetesrendjüket is, elhatározta, hogy két rendtársával együtt sürgősen át fog oda települni, és ott folytatják szerzetesi életüket.²³ (Valójában a szerzetesrendek működését Csehszlovákiában *de facto* nem tiltották be, mint Magyarországon, de minden másban majdnem ugyanazt a jogfosztást és üldöztetést kellett elszenvedniük, mint magyar rendtársaiknak – szintén 1950-től.²⁴)

A személyes beszélgetéseken túl a hazai békepapi mozgalom tagjai számára az ÁEH külön részletes tájékoztató gyűléseket szervezett a kormánypolitikával kapcsolatban. Nacsa Sándor Vas megyei egyházügyi tanácsos Szombathelyen augusztus 30-ára hívta össze az egyházmegye vezető békemozgalmárait és más lelkészeket. Az itteni fejtágítót indokolttá tette az a „felvilágosító munka” is, amellyel a határ közelsége miatt könnyen fogható osztrák tévé- és rádióadások híreit kellett ellensúlyozni. A gyűlésen nyilvánvalóvá vált, hogy a békepapi mozgalom védett pozíciója ellenére mennyire törekeny. Nacsa ugyanis megállapította, hogy míg a prágai tavasz eseményei az itthoni „reakciós” papságban is reményeket ébresztettek, a békepapok megriadtak és elbizonytalanodtak. Ez a kormánypolitika mellett tett hűségnyilatkozataik ellenére szerinte azért kevésbé pozitív, mert esetleges „élesebb” helyzetben pánikba fognak esni, és „visszavonulnak a felvilágosító munka területéről”, továbbá „a nyugodtabb, számunkra kedvező időszakokban különben helyes politikai állásfoglalásaikat nem tudják egyházpolitikai értékű szinten a papi tömegek felé transzmisszionálni [!]”.²⁵ Különösen érzékenyek voltak az északi szomszédságunkban zajló személyi átrendeződésekre, ha az békepapokat is érintett. Csepreghy Ignác esztergomi irodaigazgató így nyilatkozott az egyik elbeszélgetésen még áprilisban: „...nagyon sok egyházi személyi változás volt Csehszlovákiában, amit most jó lenne visszacsinálni. Ez nehéz, pedig még vatikáni jóváhagyás se kell hozzá. Elsősorban békepapokról van szó, akiket kiebrudaltak a szemináriumokból, plébániákról, s most rehabilitálásukat kérik.”²⁶ Amint Csehszlovákiában felgyorsult a politikai liberalizáció – többek közt a sajtó- és szólásszabadság visszaállítása után a sajtó egyre inkább „elszemtelenedett” –, az új gazdasági mechanizmus eredményeit is féltő hazai békepapoknak valóban lehetett okuk az aggodalomra. Hiszen az emberarcú szocializmus kísérletét a kezdetén ők is úgy értékelték, mint demokratizálódási folyamatot, „amelynek célja nem egy

²² Uo. Szakács Gyula jelentése „K”-telefonon, 1968. aug. 26.

²³ Uo. Esemény-jelentés, 1968. ápr. 5.

²⁴ A szerzetesrendek elleni akciók a magyarországinál két hónappal korábban kezdődtek. 1950. április 5-én 10 különféle rendbeli férfi szerzetest ítéltek egy koncepciós perben hosszú börtönbüntetésre. Április 13–14-én, a „barbárság éjszakáján” 56 rendházból 1002 szerzetest deportáltak, a rendek minden ingatlanvagyonát elkobozták. A női rendek elleni első támadás augusztus 29–31. közt zajlott le. Ekkor 137 kolostorból 1962 szerzetesnővért hurcoltak el, és 16 más kolostorban zsúfolták össze őket. A munkaképeseket civil munkakörbe kényszerítették, az öregeket és betegeket hazaküldték családjaikhoz. Miroslava, Jusková OSF: *Religious Orders under Communism – Czechoslovakia, 1948–1989*. Vita Consecrata 8: A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Szerzetesteológiai Intézetének sorozata. Budapest, 2014. 27–33.

²⁵ MNL XIX-A-21-e-39-1/1968, 21.d. (Tematikus iratok). „Jelentés a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatos tájékoztatásról, amelyet a papi békemozgalom vezetőinek tartottunk 1968. augusztus 30-án, Szombathelyen”, 1968. szeptember 5.

²⁶ MNL XIX-A-21-a-27-2/e/1968, 29.d., Turai István jelentése, 1968. ápr. 5.

polgári rendszer visszaállítása, mint 1956-ban nálunk”,²⁷ ám az optimista elképzeléseken csakhamar túlhaladtak az események.²⁸ Az augusztus 21-i bevonulás után már a magyar békepapság hetilapja, a *Katolikus Szó* is ellenforradalomról írt vezércikkében: „A szocializmus-sal szembetámadt a múlt, a letűnőben lévő társadalmi felfogás, amely megkísérli a lehetetlent is, hogy tudniillik gátat vessen egy feltartóztathatatlan társadalmi átalakulásnak.” Az „ellenforradalomhoz” csatlakozott egyháziak bírálataánál szélsőségesé vált a hangnem: „Csak sajnálni tudjuk, hogy ezekhez a hőzöngő és megmozdult múmiák karénekehez [sic!] egy-egy nemcsak a lényegét, de a történeteket sem ismerő magas egyházi személyiség szava is csatlakozott. Igaz, olyanoké, akik eddig sem nagyon dicsérték a szocialista társadalmat, még letagadhatatlan eredményeiben sem.”²⁹

Az egyház erkölcsi skálájának másik végpontján voltak megtalálhatók az eredményes ifjúsági lelkipásztorok, akiket igen szoros megfigyelés alatt tartottak, különösen, ha tevékenységükért korábban „államellenes összeesküvés” vádjával bebörtönözték őket. Így a hangulat- és ügynökjelentésekből az ő megnyilatkozásaik sűrűn köszönnek vissza. Talán legnevesebb köztük P. Oloffson Placid, a több mint száz évet élt és 2017-ben elhunyt legendás bencés paptanárnak, akit 1946-ban a szovjet hatóságok elhurcoltak, és nyolc évet töltött a Gulag táborokban. Tőle tudjuk, hogy a kormányzat az intervenciót követően támogató nyilatkozatot akart kiadatni a magyar katolikus püspöki karral (templomi felolvasásra szánt) körlevél formájában. A püspökök ugyan körlevél kiadására nem voltak rávehetőek, de a nyilatkozattételt nem úszták meg.³⁰ A szeptember 25-i püspökkari konferencián mindamellett a békepapok megnyilvánulásainál visszafogottabb, „ellenforradalmat” nem említő és egy mondat erejéig még halvány kételyt is kifejező állásfoglalást tettek közzé: „A csehszlovák események folyamata veszélyeztette magát a fennálló rendszert, és ebben az összefüggésben a belső békés kibontakozást, sőt a szocialista államok kölcsönös és közös békéjét is. Tanácskozásunkon nem boncolgathattuk a felidézhető összes előzményeket, és a tényeket sem bírálhattuk a beavatottság és illetékesség hiányában. Érdekeltségünk így is nyilvánvaló és érthető...”³¹

Volt azonban a lojális nyilatkozatoknak egy a hatalom számára kényelmetlen mellékterméke: a szlovákiai magyarság sorsa fölötti aggodalom. A Varsói Szerződés tagállamai közt ugyanis a magyar pártvezetés egyedülálló módon tette magáévá a „proletár internacionalizmus” eszmeiségét. Külpolitikai vonalvezetését így majdnem a rendszerváltásig végigkísérte

²⁷ Pál József: *Békepapok (Katolikus békepapok Magyarországon 1950–1989)*. Budapest, 1995. 196.

²⁸ A csehszlovák Katolikus Papok Békemozgalma szervezet tagjai siettek elébe menni a várható változásoknak és helyezkedni: élükön Josef Plojhar lelkésszel (aki egyben egészségügyi miniszterként korábban nevét adta az abortusztvörvényhez, Róma ezért kiközösítette) március 4-én felkeresték Karel Hoffmann kulturális minisztert, és üdvözölték a meginduló demokratizálódást, valamint közvetítőként ajánlkoztak a püspöki karral megindítandó tárgyalásokhoz. Reményeiknek azonban hamar véget vetett František Tomášek prágai apostoli kormányzó (aki a római száműzetésben élő Josef Beran bíboros érseket helyettesítette), amikor március 21-én levélben, majd telefonon is lemondásra szólította fel a békemozgalom vezetőit. Ezzel a cseh békepapi mozgalmat *de facto* lefejezték. Az egyházhi papság májusban megalapította a „Zsinati Megújulás Műve” szervezetet, amelynek elnöke Tomášek püspök, szlovák részről pedig Ambróz Lazík nagyszombati püspök lett, a szervezetbe pedig természetesen korábbi üldözött paptársaikat vonták be. Vö. Cuhra, Jaroslav: *Die römisch-katholische Kirche in der ČSSR*. In: Karner, Stefan – Tomilina, Natalja – Tschubarjan, Alexander et al. (Hg.): *Prager Frühling – Das internationale Krisenjahr 1968*. Köln–Weimar–Wien, 1968. 156–157.

²⁹ *Katolikus Szó*, 1968. szeptember 8.

³⁰ ÁBTL 3.1.2. M-35968/2, Jelentés (Olaffson Károly), 1968. okt. 3.

³¹ *Katolikus Szó*, 1968. október 20. A kései sajtóközlés oka nem ismert, a konferencia jegyzőkönyve a vonatkozó MNL dokumentumok közt nem lehető fel, csak utalások vannak rá.

a határon túli magyarok sorsa iránti közömbösség: a hivatalos álláspont szerint a nemzeti-ségi kérdés kizárólag a szomszéd „baráti ország” belügye volt.³² Kádár ehhez tartotta magát, amikor az őbenne szövetségest kereső és tanácsait szinte folyamatosan kikérő Dubčekkel szemben nemhogy követelést, de még szerény kérést sem fogalmazott meg a felvidéki magyarság érdekében. Annak ellenére, hogy a magyarellenes atrocitásokról a pozsonyi magyar konzul is részletes jelentésben tett említést.³³ A prágai tavasz sajnálatos, de logikusnak tekinthető kísérőjelensége volt ez: amikor a szabadabbá vált légkörben a magyar nemzetiség képviselői (a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Egyesülete, a CSEMADOK) maguk is megfogalmazták saját követeléseiket a Beneš-dekrétumok következményeinek enyhítésére, az autonómiatörekvéseket vizionáló szlovákok körében több faluban is szinte pogrom-hangulat alakult ki.³⁴ A magyarországi lelkészek soraiban sokan szóvá tették – például az intervenciót követően a veszprémi püspökséget eligazításért felkereső egyházmegyések –, hogy a felvidéki magyarságot féltik a szlovák nacionalizmus és sovinizmus megnyilvánulásaitól.³⁵ Bár a félelem jogos volt, némi fáziskéséssel jelentkezett: az ellentétek, legalábbis ideiglenesen, eltűntek Csehszlovákia augusztus 21-i megszállásával, amely után a felvidéki magyarság a szlovákokkal és csehekkel vállvetve Dubček mellett állt ki, s a kialakult közhangulatot csak bátorította, hogy az intervenció-párti sztálinista politikusok nem mertek nyilvánosan fellépni.³⁶ A Felvidékre bevonuló magyar katonákra rendkívül demoralizálóan hatott az az értetlenség és gyűlölet, amellyel a helyi magyar lakosság tüntetett ellenük szinte mindenhol.³⁷ E tényről szintén rokon, baráti kapcsolatok útján minden hírzárlat ellenére idehaza is sokan értesültek, sőt ez is téma lett a nyugati tévé- és rádióadásokban. Pálos Iván esztergomi provikárius az egyik elbeszélgetés alkalmával megemlítette, hogy „a nyugati adók megdicsérték a magyar katonákat viselkedésük miatt, mivel azok lehajtott fejjel, szomorúan járkálnak, és ha szólnak hozzájuk, megértően bólintanak”.³⁸ Másfelől sokan voltak a helyzet egyfajta naív irredentizmussal teljesen félreismerők a felvidéki és az anyaországi magyarság s így az egyház soraiban egyaránt. Egy dunavecsei segédlelkész abban reménykedett, hogy az intervenció „akár hasznos is lehet, amennyiben visszakapjuk a Felvidéket a csehek-től”.³⁹

Természetesen az ÁEH emberei mindig korrigálták a „nacionalista” megnyilvánulásokat, és megadták az események „helyes” értelmezését a fejtágitókon vagy a személyes beszélgetések közben. Nem telt bele sok idő, és Prantner József a csehszlovákiai „normalizálódás”

³² Ennek szinte tükörképeként a szomszéd „kisantant” államok kommunizmusát nem annyira az internacionalizmus, sokkal inkább a nacionalizmus, sőt helyenként sovinizmus fémjelezte (különösen a '80-as években Romániában), amelynek elsődleges célpontjai a nagy létszámú magyar nemzetiségek voltak.

³³ Kun Miklós: *A „prágai tavasz” titkos története*. Budapest, 2008. 64.

³⁴ Vö. Popély Árpád: *A prágai tavasz és a csehszlovákiai magyarság*. In: *Kisebbségkutatás*, 17. évf. (2008) 4. sz. 594–595.

³⁵ MNL XIX-A-21-a, 44. d., E-27-2/e/1968, Feljegyzés a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban kialakult hangulatról, 1968. aug. 24.

³⁶ Vö. Kun: *A „prágai tavasz” titkos története*, 105., 109–111.

³⁷ Pataky Iván: *A vonakodó szövetséges. A Magyar Néphadsereg közreműködése Csehszlovákia 1968. évi megszállásában*. Budapest, 2008. 97–104.

³⁸ MNL XIX-A-21-a, 44.d., E-27-2/a/1968, Turai István egyháziügyi tanácsos jelentése, 1968. szept. 6.

³⁹ Uo. E-27/2/e/1968, Hangulatjelentés, 1968. aug. 24., Vö. Duray Miklós: *Tavasszá lett a telünk, őszszé vált a nyarunk*. In: Kun: *A „prágai tavasz” titkos története*, 393. A felvidéki magyarság egy részének gyűlöletét a magyar katonák ellen éppen a csalódottság váltotta ki, hogy azok nem felszabadítóként érkeztek, mint harminc évvel korábban.

külpolitikai gyümölcseit is learathatta: prágai kollégái, az Oktatási és Kulturális Minisztérium Egyháziügyi Igazgatóságának vezetői több forduló konzultáción kérték ki tanácsait.⁴⁰ Ezt a vezetőségét viszont még 1968 márciusában nevezték ki, így Dubček volt híveiként az intervenció utáni változott helyzetben egyelőre lavírozni próbáltak, vonalvezetésüket sokkal inkább a kivárás, mint a visszarendezés jellemezte. Tanulságos volt ebből a szempontból az okt. 4–5-én lezajlott budapesti találkozó, ahol Erika Kadlečová, a prágai Egyháziügyi Igazgatóság vezetője mellett a szlovák társszervelet irányító Andrej Belansky volt Prantner tárgyalópartnere. Bár a két egyházpolitikus elismeréssel adózott az ÁEH 1956 után elért eredményeinek, amelyeket a magyar vezető az állam és egyház fokozatosan javuló kapcsolatrendszerét hangsúlyozva dicsért, kiemelték, hogy hazájukban a történelmi helyzet alapvetően más: „Csehszlovákiában nem volt ellenforradalmi veszély, nem volt veszélyeztetve a szocializmus”. Csakhamar igen felemás helyzetben találták magukat: a régi sztálinista cseh egyházpolitika hibáit feltárva és elemezve akaratlanul is a '68 tavaszán visszanyert vallászsabadság pozitívumainak apologétiáivá szegődtek. Szóhasználatuk olykor az ÁEH embereivel „elbeszélgető” magyar püspökök óvatosságára emlékeztetett.⁴¹

Belpolitikailag az ÁEH sikeresnek mondható kommunikációs stratégiáját az egyházi ellenállás egyetlen esete zavarta meg. Augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén, majd öt nappal később, Szent István király ünnepén az esztergomi bazilikában Városi István kanonok mondott misét mintegy kétezer hívő előtt, akiknek körülbelül egynegyede volt Felvidékről jött magyar zarándok. A kanonok az információs jelentés szerint patetikus hangvételű homíliáiban panaszolta fel, hogy „még jó ideig nem láthatjuk Kassát és Nagyváradot Mária országában. Nem tisztelhetjük Szent István koronáját Budapesten és Esztergomban [...] Az ezeréves szentistváni eszme kell hogy áthasson mindnyájunkat... Ma még nem ünnepelhetünk velünk itt e szent helyen Ipoly és Garam völgye népviseletbe öltözött piroscsizmás magyarjai, de gondolatban velünk éneklük, hogy 'hol vagy István király, téged magyar kíván!'” E megengedettnél jóval több „nacionalizmus” és „irredentizmus” hatására maga az ÁEH elnöke lépett közbe, ám a puhuló egyházpolitikai úzusnak megfelelően már nem közvetlenül. Városi István felettese, Schwarz-Eggenhofer Artúr esztergomi apostoli kormányzó kapott utasítást, hogy vonja felelősségre papját, és sújtsa komoly egyházi büntetéssel. Schwarz-Eggenhofer azonban megvédte a kanonokot, mondván, Városi „poéta lélek”, és „a beszéd heve elragadta”, egyébként pedig az, hogy egy ünneppel összefüggésben a szentbeszédben csupán

⁴⁰ Az 1949. október 25-én felállított önálló Állami Egyháziügyi Titkárságot (217/1949. sz. törvény) 1956 őszén épp a lengyel és magyar események tanulságaként tagolták be az Oktatási és Kulturális Minisztériumba.

⁴¹ „...a kapcsolatok [a magyar ÁEH-val] a továbbiakban is hasznosak lesznek, és igyekeznek őket szorosabbá tenni. A csehszlovák belső egyházi viszonyok sok más tényezővel függnek össze. A történelmi távlat majd feledtetni a megtörtént eseményeket [...] *Fájdalmas eseménynek* tartja a megtörténteket [...] nem tudja meg nem törtéنتé tenni az eseményeket, hiszen még túl frissek, még idő kell ezek értékeléséhez, és majd az értékelés alapján kell tovább haladni.” MNL XIX-A-21-a, 44.d., E-27/2/1968, Feljegyzés a csehszlovák Egyháziügyi Igazgatóság képviselőivel folytatott konzultációs tárgyalásról, 1968. okt. 17. A hangnemet persze a személyi háttér is meghatározta: Kadlečová nem pártkatonaként kapta a kinevezését, korábban a Csehszlovák Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének vezetője volt hazájának első – ráadásul nem mindig marxista ideológiai alapon kutató – egyházzsociológusaként. 1969 júniusában leváltották az Egyháziügyi Igazgatóság éléről, röviddel ezután (1970) akadémiai és párttagságától is megfosztották, és felszámolták az általa alapított vallástudományi és szociológiai tanszékeket. Vö. Vantová, Alena: *Függvényi Sekretariátu pro věci církevní 1967–1989*. Diplomamunka. Prága, Károly Egyetem, Evangélikus Teológiai Kar, 2013.

fájlalja egyes történelmi városok elvesztését, nemigen tekinthető bűnös uszításnak.⁴² Prantner ugyan nem fogadta el ezt a védekezést, a maga részéről egy további levélváltást követően mégis visszakozott, és lezárta az ügyet, megtoldva egy fenyegetéssel: „Amennyiben az ügynek bármely területen káros következményei lesznek, fenntartom a jogot, hogy arra visszatérjek.”⁴³

E közjáték a hangulatjelentésekben rögzített elszólásokhoz képest már jelzi a fordulatot, amely az aktuális egyházpolitikai helyzetben lezajlott. Hiszen Városi szentbeszédeiből mindeképp „ügy” lett volna, ám annak végkifejletéhez már augusztus 21-e eseményei kellettek. Az intervenció óhatatlanul valamennyi belpolitikai feszültséggel is járt, s ebben a helyzetben az ÁEH vezetője nyilván nem akarta túlfeszíteni a húrt, az egyébként mindig óvatosa apostoli kormányzó viszont megérezte, hogy most bátrabban léphet fel. A főpapi merészség jelentősége abban is lemérhető, hogy Prantner előzőleg kilátásba helyezte: amíg az egyházfegyelmi intézkedés le nem zajlik, nem folyósítják a kanonok kongruáját. Az 1968-as év ugyanis még egy nagy változást tartogatott: ekkor járt le az a tizennyolc éven át arányosan csökkenő részletekben folyósított államsegély, amelyet az állam az 1950-ben kikényszerített megegyezésben megállapított a magyar katolikus egyház részére. A Rákosi-korszak dogmatikus marxista politikusai ezen időszak végére becsülték az egyház(ak), a vallásosság teljes elhalását. Ám mivel ez nem következett be, a kádári vezetés belátta, hogy nem volna bölcs dolog a már viszonylag jól kézben tartható, „föld feletti” hivatalos egyházat földönfutóvá tenni, s így voltaképpen föld alá kényszeríteni. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1968. március 4-i ülésén úgy határozott, hogy az államsegélyt 1975-ig meghosszabbítják, évi 68 millió Ft értékben.⁴⁴ Ennek tényét azonban jellemző módon nem hozták nyilvánosságra, hanem megvárták, hogy a magyar egyház anyagi lehetőségeitől megszéppent püspöki kar júliusban maga kérelmezze.⁴⁵

Az 1968-as esztendő annyi történelmi fordulópont mellett a magyar kommunista egyházpolitika *détente* fordulatának éve is volt: a Kádár-kormány újabb megegyezésre törekedett a Szentszékkal, s a szándékot kétségkívül felerősítette az, hogy a Csehszlovákia lerohanásában való részvétel után újra szalonképessé akarta tenni magát a Nyugat előtt.⁴⁶ A hatalom, jelesül az ÁEH mestermunkájának tekinthető, hogy ehhez idehaza még mindig elegendőnek bizonyult néhány apró és kockázatmentes taktikai engedmény, mint például „mikroszinten” a Városi-affér elsimítása vagy a már említett püspökkinevezések.

---

⁴² Uo., E-15-1/b/1968, Schwarz-Eggenhofer levele Nagy László főosztályvezetőnek, 1968. szeptember 4.

⁴³ Uo., Prantner József levele Schwarz-Eggenhofer Artúrnak, 1968. szeptember 16.

⁴⁴ „Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata az egyházpolitikai helyzetről és más feladatokról”, 1968. március 4., idézi Szabó: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai*, 359., 363.

⁴⁵ MNL XIX-A-21-a, 44.d., K-13a-2/e/68, A MKPK 1968. évi júl. hó 6-án Budapesten tartott rendkívüli konferenciájának jegyzőkönyve. A sürgősséggel összehívott konferencia egyetlen témája lényegében az államsegély volt.

⁴⁶ Balogh Margit: *Mindszenty József*. 1-2. köt. Budapest, 2015. II. 1239.